

АПОСТОЛ ЧЕРНІ¹

І том

Галі з Лопатинських Бурачинській присвячує авторка

"Полкового" годинникаря, Максима Цезаревича, невеликої столиці Ч.² мало хто любив. Він був прикрий дивак, скупець і непривітливий. Се послідне не лиш проти власної родини, але й до чужих, що з своїми годинниками приходили до него. Принесете йому іноді годинник до напрямки, то коли він сидить, виглядає як великий павук, що зігнувся над мушкою-годинником, і вдивляється в його механізм — піднявши задумливо брови, ніби лікар держить руку гарячкуючого; а опісля або перегляне ваш і відставить його поспішним рухом і гнівним поглядом десь до другого гуртка і звернеться до вас, або погляне на вас поважно. "Хорий, дуже хорий, — скаже, — прийдіть за місяць, щоб можна до того часу добре випробувати. Може, поможу", або віддасть з словом "пропав безнадійно, киньте!". І більше нічого. Коли ви постоїте і вас окруження дивака на хвилину-дві займе, або мимоволі ваше ухо заслухається в ріжноманітне скорше і повільніше тикання годинників, він зараз стає похмурий. "Справа мається так, як кажу вам, пане. В мене нема часу, ось і сей годинник жде на мою руку, і той, а той вже від тижня цілком розложений; а другі також ждуть. Нема часу". Ледве що відкивне головою і — пішов.

¹ "Апостол черні" — цей заголовок твору вказує на священика, попа, пастора, панотця, пароха, душпастиря, якого шанобливо називали отцем. Слово "апостол" вживається у такому значенні (за словником Бориса Грінченка (1907—1909): 1) один із дванадцяти учнів Ісуса Христа; 2) учитель, проповідник істини; 3) Книга дій і послань святих апостолів.

² Столиця Ч. — очевидно, мається на увазі місто Чернівці — нинішній центр Чернівецької області, крайове місто Буковини.

А коли "хорий" вже вилічений і він його вам віддасть — то як поставить вам ціну — хочклякай, він не спустить. "Перше було добре, — скаже їдко, — доки не знали, яка хвилина дорога, а тепер зле. Не приносить, будь ласка, до мене вашого приятеля, коли занедужає вдруге. Є і інші майстри. "Полковий" — як себе сам називав, бо до нього багато військових заходило, — лише один. Мене Господь лиш одним часом наділив на сім світі. Вдруге мені не бути годинником, як колись мій механізм подякує", усміхнеться сумно і вздрігне маркантно бровами. Не старий ще, хоч на висках посивів, був високий гарно збудований, з рисами класичними, ходив, мов якийсь головний командант, по своїй не великій, дуже чисто прибраній, робітні з піднятою головою і обзиравав свої годинники на стінах, яких мав багато — одних на продаж, другі до напрямки — від часу до часу перешіптуючись з собою. Деякі твердили, що відмовляв молитви, другі, що має хвилі, в котрих говорить з видінням, а треті, що вправлявся в латинській мові і в таких же фразах, котрими лаяв публіку за неоцінення його праці; але докладно не знав се ніхто.

На стіні між годинниками висів і скіряний карбач і ніхто не був певний, чи в роздраженню гарний дивак не зірве його з стіни і не просвище кому-небудь над вухами, знетерпеливившись. Лише одно знали: Максим Цезаревич ніколи неправдою не орудував, нікого не обманив. Його слово було їдке, як іржа, тверде, як камінь — одначе — як говорив, не був один з тих, що не зналися на моральній цінності.

*

З-поміж його дітей т. є. трьох доньок і одного сина, було йому, як здавалося, лише одно миле, а то, власне, той одинокий син, Юліян. Всі проче, себто дві старші і наймолодша донька, називав він механічними колісцями, котрі після законів оберталися і окружали "мотор", мов сателіти.

Коли малому Юліянові минуло шість років, було його матері дозволено оставляти його в робітні батька на

якийсь час. Але тут він не смів плакати. "Коли хочеш плакати, — наказував батько, — скажи вперед і рушай...". Опісля брав його на коліна та, показуючи йому деякі годинники, притулював їх йому до вуха, з чого дитина замовкала із несподіваности такого чуда, або аж здержувала віддих, або розсмівалася.

Коли ж іноді їй тут чогось забажалося, чого батько не міг дати, а вона все-таки того домагалася, розплакуючись, строгий батько указував на карбач і говорив: "Найкраще ухось!" Ті слова означали ще ласку, якою дівчата, "колісця", лиш рідко могли почванитися. Тоді малий відходив, не залишаючи нагоду не оглянутися разів з кілька за дорогим для нього неосягненим предметом; а батько стояв з піднесеною, ніби за карбачем простягнутою, рукою і вдивлявся вижидаючо в личко дитини, чи запановує вона над своїм бажанням, чи улягає напоріві плачу.

Одного разу принесено до напрямки шварцвальдський годинник³ в формі невеликого домика, на верху котрого знаходилася ластівка так знаменитої різьби, що приковувала хоч би яке вибагливе око. Малий шестилітній хлопчина, побачивши ніби живу пташку на дрібнім будинку з личком годинника, аж писнув з радісного подиву, йому відразу забажалося притиснути ластівочку до себе. "Тату, дайте!" — кликнув і простягнув руки за годинником, що стояв між іншими на столі, при котрім сиділа непохитна стать поважного батька і перебирала щось між частинками годинника. Батько похитав, заперечуючи, головою без слова, удаючи, що не помічав, що дитина коло нього.

"Я нічого пташечці не зроблю", — впевняв благаючим поглядом малий і простягнув ручку вдруге. Батько підвів очі від роботи і, ніби усміхаючися, сказав: "Але вона тобі може щось зробити".

³ Шварцвальдський годинник — такий, що зроблений у Шварцвальді — гірська місцевість у Німеччині, на південному заході, де бере свій початок ріка Дунай.

"Вона кусає?"

"Вона відлетіти може..."

Дитина вдивилася зачудовано на батька.

"Відлетіти?"

"Так. Все, що гарне, не все можна мати. Краще залиши її; а тепер відходь і не мішай!"

Хлопчик вийшов. Не минуло кілька хвилин, коли він наново з'явився, прийшов і станув, як перед тим коло стола і намагався на пальцях, щоб побачити вдруге гарну пташку.

"Вона ще сидить, — прошептав, боячись звернути батькову увагу на себе. — Пташечко моя маленька, ти відлетиш?"

Батько підняв великого строгого погляду: "Хочеш конче, аби вона відлетіла? Йди, повторяю".

"Вона не відлетить, татку, — прошептав хлопчина. — Я її не возьму в руки. Я лиш на нюдивитися буду. Не зроблю їй нічого".

"Так. Не зробиш їй нічого. А відки ти то знаєш?"

"Бо так. Вона гарна і я її люблю. Вона така гарнесенька".

Та тут же зайшла несподівано зміна з батьком. Йому очі заблиснули гнівом і він крикнув бурхливо: "Не диви-ся на те, що не може бути твоє, і не забажай чужого. Рушай, бо поб'ю — а знаєш, плакати не вільно". І дивне диво. Чи відчула дитина, що сей строгий батько; котрий, мов злодій, радувався потайки загарбаним скарбом, любивався так само скрито сею гарною дитиною, вдаючи з себе невмолимо строгого. Він не змішався, лиш сказав: "Не кричіть татку, вона зараз відлетить", — а опісля, прижмурюючи раптом оченята, протягнув п'ястучок і, то отвіраючи, то замикаючи його, як се роблять діти, виявляючи тим своє сильне бажання посідати забажаного предмету — не рухався з місця.

"Ти ще тут? Де карбач?"

Хлопчина розплакався.

"Ти чого плачеш?"

Юліян мовчав, хлипаючи.

"Скажи, чого плачеш? Ти вже не вмієш говорити?"

Малий показав безмовно на пташку.

"Хочеш мати її?"

Хлопець притакнув головою.

"І не будеш ніколи більше плакати, коли її одержиш? Уважай, що відповідаєш".

Хлопчик помахав головою живо на знак що "не буде" і простяг лакомо руку. Та в тій хвилі зайшло щось жахливе. Батько зірвав карбач з стіни, підняв його високо вгору і в слідуєчій хвилі прорізав воздух серце потрясаючий крик.

*

Карбач лежав вже далеко в куті кімнати, коли, як крейда, побілівший батько випровадив малого, що давився з здержуваного плачу, до сіней. Сам приступив, важко віддихаючи, до вікна і, притиснувши там чоло до шиби, стояв без руху... Хтось поклав йому руку на рамено і — переляканий оглянувся. То була його бабуня по матері, білоголова бабуся з чорними блискучими очима, з надзвичайно інтелігентним обличчям, зраджуюча цілим своїм виглядом "паню" і хоч вже добре похилилася, а все ще... ростом імпазантна.

"За що ти карав дитину?"

"Я після ваших засад поступаю. Цілком і садинок після ваших засад."

"За що?"

"Щоб не приспособлявся до брехні, котра буде з ним враз виростати. Гадаєте, мені це так легко? Але... в моім віку не зачинав ніхто назад з початку. Оставьте мене, бабуню! Він мій одинак... і саме тому що одинак". Тут він урвав — а бабуня... усміхаючись болючо і не відповівши нічого, вийшла з робітні.

*

За годину відчинилися злегка двері і мале, бліде личко з слідами плачу в очах, але спокійне указалося наново. Батько сидів плечима до дверей і випускав густі клуби диму з короткої люльки. Його брови то здіймалися, то опадали над очима, в нього знак живого думання.

"Я плакав, татку..."

Батько прокинувся. Його погляд промайнув по сплуканім обличчю сина.

"Я плакав, татку..." — почулося, ніби шелест, вдруге і вже цілком близьенько, хоч не сміливо.

"А не було потрібно, сину".

Дитина мовчала через хвилю, опісля шукала очима чогось в очах батька, що ховалися перед нею.

"Я лиш ще один раз хочу подивитися на ню, татку. Маленький раз" — і хлопчина показав свій дрібонький палець на доказ, який замаленький.

"Гадаєш вона краща, як всі ті надворі, що літають?"

"Ага, гарніша, — відповів і потакнув головою. — Я хочу на ню цілком близьенько подивитися".

Батько порадив йому найліпше їм всім надворі приглянутися і самому яку вловити. Вона буде літати — він знає, як птиці літають високо-високо... і цвірінькають і щебечуть. Присідають на галузки по деревах, ховаються між листочками, галузками, по землі шукають зеренця — а він ловить. Малий дивився зацікавлений на батька і слухав з увагою. Нараз спитав: "А як я її вловлю, то вона буде твоя?"

"Авжеж не моя".

"І я зможу плакати?"

"Ліпше було б, мій сину, і я б хотів, щоб ти ніколи не плакав".

"А як я буду великий, ти... ти будеш мене бити?"

"Ні. Я не буду тебе бити. Лиш не треба чогось обіцяти, чого не можна дотримувати".

Дитина дивилася уважно батькові в обличчя, не зрозумівши його зовсім, а очевидно, бажала зрозуміти. Нараз по хвилині надуми, наче віднайшла щось в пам'яті, скрикнула несамовито: "Але я буду плакати, татку, я все же хочу пташку", і тут же вибухнула щирим плачем.

"Чому будеш?" — спитав батько майже з переляком.

"Бо б-у-д-у", — спищав, не можучи над собою запанувати. Батько зморщив брови, мов в фізичнім болю, і в його душі сказало: "Ти нікого не обманеш, мій сину...", а голосно додав: "Не задивляйся на те, що не може бути твоє. Карбачі болять — хоч би із чиеї руки — карбачі." І взявши хлопчину за плечі, вивів його до бабуні, а сам засів до сто-

ла і заглибився в свою працю. Мішано тикали годинники, а дріб'язковий цокіт кишенькових впливав чудно на майстра. Час від часу він заплющував очі, опускав голову назад на поруче крісла і так пересиджував. Чи випочивав, чи що працювало в його мізку — ніхто не знав.

*

Росте і розвивається гарно фізично і духово молоденький Юліян Цезаревич, але враз з тим взростає і бере верх майже хоровита ошадність і деспотизм батька вдома. Тут над жінкою, там над доньками, то знов над хлопцем, дедалі вже юнаком Юліяном, і викликає в хаті зчаста-густа сірий настрій. Як сказано, дітей було більше, бо крім Юліяна, ще троє дівчат. Мати — поважна, маломовна, терпелива — добра газдиня і в їх обширній, хоч низькій, хатині була, коли б і не заглянув в ню, взорова чистота і лад, дарма що батько відказував, що ніде не бачив стільки недбалства і ліні, як по "слав'янських домах", що потягає за собою злишні видатки, легкодушність і злу "репутацію". Пані Цезаревич (з дому священичого) мала лиш одну відповідь на такі і подібні його замітки — що, мовляла, Господь судією над всіма — та що, доки в неї руки живі, доти і буде все добре і чистота в її хаті піддержувана, а що інше, що до мужчини належить, нехай творить він. З тим бралася спокійно за свою працю.

Часами з закутків кімнати зачувалися тихі, здержувані суперечки між старшими сестрами. Розходилося тоді про новішу одіж, котра з них обох мала її одягнути, коли йшло про те, що мали обидві враз виходити з хати.

На їх несміливі докори, а радше просьби перед батьком, що їм конче треба зокрема по одіжі і капелюсі, бо ж одна ходить до школи, друга за орудками, то ж як ту одіж розділити, щоб жадній не було кривди?

Він відповідав коротко й сухо, що обі враз не мусять виходити, бо люксусу в своїй хаті, яко вбогий професіоналіста, не може підтримувати, а по-друге, щоб остаточно

рішити справу, сказав по латині: "Quod licet Jovi, non licet bovi"⁴, з чого вийшло, що старшій належиться ліпша одіж.

А щоб ще ліпше узаasadнити свій висказ — він вдарив так сильно об стіл, що поскладені там годинники аж дріжали — і відсилав дівчаток до матері. Іншим разом, коли поновно були примушені в подібних справах доторкатися його — він лаяв, брав карбач і радив спробувати самим запрацювати потрібне і не морочити йому голови. Дівчата вмовкали, бо так ще було найліпше — і висувалися одна по другій з кімнати, даючи собі слово з сльозами на очах ніколи більше не звертатися до батька о підмогу.

"І чого ж ти таке доказуєш, чоловіче, ніби між мужеською челяддю в кухні", — упоминала своїм мирним голосом терпелива жінка, котрій стискав жаль серце за доньками, що були скромні і вважливі в своїх вимогах, були їй помічні понад свій вік в чім би і не указалася потреба, щоб придбати до хати те, чого батько або ж не визнавав потрібним, або ж годен був сам один своєю, хоч і як великою, пильністю здобути. "Чи ти не розумієш, що се дівчата й молоді? — говорила, впоминаючи. — Їй Максиме, Максиме, не любиш ти своїх доньок. Чим вони перед тобою провинились, що так жорстоко поводишся з ними? Не прогрішайся проти них! Та ще одно. Чи ти ніколи не завважав, які з них гарні діти виробилися?" "Зоня — наша найстарша... золотоволоса, як ти, — впав він їй в слово, усміхаючись (через що його обличчя надзвичайно уймало), — тому я і вибрав собі її на мою помічницю, і дасть Біг, виховаю з неї такого годинникаря — майстрову, якої ще ся столиця не мала. Я не ходжу між своїми дітьми з заплющеними очима. Але же знов інша річ і не се хотів я підчеркнути." Додав: "Се, жінко, мало що значить т. е. ані гарна одіж, ані капелюхи, ані навіть гарна зверхність. Те, що щось значить, се ховається тут". При тих словах ударяв себе в груди. "Оцентр розходиться, жінко. Оцентр. А коли вони стануть матерями

⁴ З лат. — Що дозволено Юпітерові, те не дозволено бикові.

й будуть свої діти виховувати, нехай з них виховують силу, характер і залізо, а не малпів, що лиш безплідними словами орудують. А щоби так поступали і поки таке настане, треба з них також залізо творити. Нехай себе вправляють, вчаться себе перемагати, стають трудовниками... а тоді будуть колись і громадянками... що не зроблять своїй країні сорому. А ти, жінко моя, не навчиш їх твердості, бо ти сама, як вони, зворушлива дитина. Виховуючи свої діти, ми мусимо не забувати, що ми їх і для України виховуємо. А вона потребує іншого, як досі, чоловіка, іншу жінку. Тепер мене, може, зрозумієш. А вони нехай плачуть і ворогують на батька (се все діточе). Колись вони його інакше будуть судити. А поки що він такий і не інший".

Пані Цезаревич вислухала його спокійно і вона згоджується, правда, з його поглядами, але питала, чи він думає, що до того обов'язково потрібна жорстокість? Гадає — що свідома праця, добрі приклади, поважне введення молоді до сповнення обов'язків і проти батьківщини і людськості мусить йти в парі з нагайкою і терором? Ні. Вона лише жінка з скромним розумом, і він їй каже, що доки вони не більше як діти, не думають ще самостійно, поважно до кінця, не можна їх душу деспотизмом ламати. Гадає, коли не одягне, не взує їх, воно перескочє розвій молодости і стане відразу на тій точці, де лиш розум приходить до слова або вибухає божественне піднесення духу до якогось великого діла... підприємства, визволення чи чого іншого? Ні. Дай молоді сонця, хоч би яку одробину, на тверду дорогу життя, а зокрема життя України, що один призначений вибороти сам собі свою — украдену батьківщину — а далі поступай, як хочеш. "Доки жила бабуня, було інакше — відколи вона згасла — згас промінь для всієї хати".

Так діялося з диваком-майстром.

Знов цілком іншими разами показував він себе з іншої сторони. Прикликував, наприклад, доньок по черзі несподівано сам в свою робітню. Тут втискав вперед Зоні, найстаршій, кілька банкнотів в руку "за поміч і послух в робітні", відтак молодшій Марії "правій руці матері пришитві і інших мозольних ручних роботах", а головню "за

оброблювання яринового города" — та глядячи її полюбім і свіжим личку, давав нагороду і опісля, беручи її своїм звичаєм за плечі, опираючися силою, щоб врадунані несподіваним щастям не поцілували його на знак подяки в руку, висував їх спішно... за двері. В кінці з'являлася, так само приликана, наймолодша Оксана, що вдалася поверховністю, друга по браті, цілком в батька. Темне волосся, з класичним профілем, блідавої цери і сталевий барви очима та чудно привабливим усміхом. Вона так побоювалася тепер, як і взагалі "лайки" за "лінивість", злишню цікавість і про своє "циганське" обличчя, що їй треба було силоміць випихати, коли батько кликав. Тут перебирала свою "пайку" цілком збентежена і скорше, як сподівалася, опинилася за дверима.

Цікаво і варто було тоді заглянути в ту кімнату, як там весело і радісно... діялося. Обдаровані скакали, сміялися, обіймалися і в одно збивалися коло усміхненої матері, допитуючися всі враз, щоб за той несподіваний дарунок справити. Лиш молодий Юліан, що стояв віком між найстаршою Зонею і Марією, не казав нічого і усміхався рівно матері — піврваний радістю ущасливлених. Лиш "бідний Юлик не вифасував нічого", — говорили сестри... глядячи його по гарнім обличчю... об'являючи тим своє щире почуття за покривдження його особи батьком. Але він, недобрий, відпихав їх і розсміявся. Він сам далі стільки заробляв лекціями, як вони всі три одержали. Добре, що радувались!.. і на доказ своєї щирої любови до них, він кожному по черзі підносив скорим і зграбним рухом догори. Обносячи їх круг кімнати, ставив в кут за кару, що його "жалували", чого він так не терпів. І тоді вже було добре і веселий настрій... наче струясонця... запанував в цілій хаті, доки не йшло кожне до своєї призначеної праці або не находило таку.

*

Коли опісля мати заходила непомітно до тихої робітні мужа, щоби йому подякувати за несподівану радість, яку справив дітям і як та втіха вплинула благородно на настрій всіх, він махав рукою і, усміхаючись сумно, гово-

рив: "Ти гадаєш, жінко, що коли в зачиненій для публіки робітні твого чоловіка світитиметься далеко поза північ світло, ніби одно Боже око блимає з вікна, а місяць згори позиркує на землю, на котрій пішло все на супочинок, хтось там, може, осталий, по білих від його сяєва дорогах, снується, а годинникар зачиняє двері і від вас, він се робить зі злости або гніву проти вас? Ні. Він дослухується ще даліше того, що йому годинники в більшій тишині намовляють. Кождий з іншої сфери і часу, з іншого круга аж до вбогого робітника. Так. І чого то він не догадується! Вони, ті дрібні "інтелекти", що спочивають на грудях і серцях своїх власників, чого то вони не розказують, чого ти не довідаєшся про них... що ними орудує, що час приносить, вимагає, що час змінює, що він нищить і все далі й далі невпинно... і кождий з них окремо відкидає для майстра його пайку. А та пайка йде набік — для кого? Для нього? Ні. Він збирає їх, мале до малого, творить велике і знов для кого? Для дітей своїх, для України своєї, в чотирьох стінах замкненої, з тугою в молодім серці вирватися на волю, на ширину, не в лахмітті старечини, а в блискучій одежі, як будучим горожанам своєї будучої країнипристоїть. — А опісля, коли майстер тикання одних переслухав, других успокоїв, щоб не рвалися без цілі вперед, тоді каже: "Я оставляю їх і звертаюся до своїх приятелів. Ти знаєш їх. Вони там, на полиці, оправлені, прикриті завісою перед порохом і чужим оком. Я не вчений, ти знаєш. І лише тепер знов я беру їх до рук, кожду з іншого часу, з іншою духовістю, з іншою вказівкою на будучність і тоді я вглубляюся... Для кого? Для мене? Ні. Для дітей своїх, для України своєї маленької, між чотирма стінами, щоб з них викувати добрий матеріал, не згинуть без сліду по собі на будучину. Так доки не замкнуть очі, а мій годинник — що дав мені найбільший майстер сього світу, не стане сам"

Він вмовк, а вона, зворушена, схилилася над його темною головою і поцілувала її.

"Мій фантасте невсипущий, не запрацьовуйся..." — прошептала і віддалилася нечутно.

В тих часах був молодий Юліян (його прозвали так по дідові капітані) самотнім захисником в хаті проти деспотизму, а щонайбільше, скупарства батька, котрий був би те, що одною рукою давав, а на що інше, важніше, відбирав. Правда, він вимовлявся коротко перед дітьми тим, що він лиш годинникар і треба добре працювати, щоби вижити родину, удержувати в розходах і доходах домашньої господарки рівновагу, їм самим дати ліпше виховання — (під чим розумів виключно душевне) — а в руки який-небудь їм приступний фах, чи професію, щоб від нікого не були в пізнішій віці зависимі. Що при тім мати з доньками також була помічна, він не звертав великої уваги. "Кожде докладе цеглинку, — говорив, — і твір буде виготовлений".

Юліян, маючи ледве чотирнадцять-п'ятнадцять років, помімо того, що сам вчився дуже добре, давав ще і слабшим ученикам лекції. І хоч його місячні зарібки не дуже вже і незначні, він все-таки віддавав їх матері з поважною просьбою давати йому лише те з харчу, що буде куплене його заробітком. Бо, як впевняв матір, він не хотів кривдити ні родичів, ні сестер, яких понад все любив — і вдоволитися чим-небудь, на яке заявлення матір зворушувалася до сліз і тут або там, коли се батько не бачив, цілувала його в чоло і тулила до грудей, впевняючи його, що жадне з її дітей не сміє їй "знідіти".

Гарний, темноволосий з ясними очима, струнким ростом батька, та ледве помітною мімікою брів, що надавало його молодому обличчю вираз задумливости, то знов чудовання — робив дуже миле враження.

В школі тишився не лиш симпатією своїх товаришів, але й професорів. Се посліднє через свою здатність, щирі одвертість, а передусім за свою неустрашимість. У товаришів уходив за авторитетність. Раз, що як сказано, був один з найдібніших учеників, особливо в старинних мовах був дорадником слабших учеників — а остаточно, як се часто в мужеської молоді буває, за фізичну силу, що об'являлася не лиш при гімнастичних вправах, а ще й у борні з другими, у витривалости, в плаванні, а через се та-

кож і в випадках, де ученики-товариші прогрішилися неправдомовністю, недодержуванням, хоч би найнезначнішою, обіцянки, нехарством тіла або рук і т. п. Тоді то товариш-"авторитет" товк грішників безмилосердно, не узглядняючи найменшого оправдання, сліз, або випрошування, чи обіцювання на будуче це не чинити. Але ніхто довго на нього не гнівався.

Один з професорів, в котрого він вчив сина і був його любимцем, займався ним так щиро, що уймив собі хлопця до того степеня, що викликав аж зависть в рідного батька, котрий противно в саме той час відносився до сего двічі строго і критично.

*

Одного разу, коли Юліян Цезаревич числив шістнадцять років, трапилася йому пригода, яка піднесла його молоду особистість не лиш в очах його товаришів і в очах його професорів, але і в очах деяких чужих... не кажучи вже про сестер... і родичів.

В одного священика з провінції (села Покутівки⁵) на ім'я о. Захарій, що виїздив з міста, сполошилися коні.

Сильно наладовану фіру, на котрій сидів душпастир з своїм молодим дівчатком, рвали шарпали розбішені звірята на всі боки так дико, що подорожні були щонайменше виставлені на катастрофу. Фірман, що з остраху неначе розум і мову стратив, хоч і здержував щосили звірята, не міг їх зовсім опанувати. Він стягнув віжки до тієї міри до себе, що здичілі ще гірше бісилися, кидаючись один до одного, доки нараз, мов віднайшовши собі полегшу з переполоху і від спиняючих їх віжок від утечі, почали ставати дуба, борючися копитами з воздухом, а опісля погнали чистим вихром вперед, рвучи за собою

⁵ Покутівка — село, в якому мешкала родина отця Захарія і де розташовувалася парохія. За текстом твору, це була одна із двох маєтностей поміщика, діди-ча Освальда Ганге. О. Кобилянська використовує промовистий топонім, очевидно, створений її письменницькою уявою. Для священика отця Захарія, який є одним із образів твору, проживання у Покутівці є своєрідною покутою, адже тут він служить людям, будучи душпастирем, виконуючи свою життєву місію — богослова і проповідника.

фіру з подорожними, що, волочена розбішеним летом, підскакувала за ними по грубо і свіжо ще не утовченій дорозі... і здавалося... кожної хвили розлетиться. На улиці було в той час лише небагато прохожих; а і ті, перелякані незвичайним видом, станули, мов вкопані, вижидуючи неминучої катастрофи, і не рухалися з місця. Отець Захарій кричав і кликав розпачливим рухом одної руки о поміч, придержуючи другою дівчатко коло себе і, як видно було, здавався зовсім на Божу волю.

Саме в той час, се було коло другої по обіді, йшов Юліян до школи. Побачивши проти себе вже здалека розігнані коні з наїженими гривами, а фірмана і за ним другу особу без капелюхів... посліднього благаючого о поміч, відгадав вмить, о що розходиться. Скорше, як гадка, як вихор, кинув він свій капелюх з голови проти розбішених звірят, внаслідок чого вони скочили вбік, задержалися на хвилику, сам кинувся, мов молодий тигр, межи них і, гукнувши на них строгим голосом, щоб станули, вхопив сильними руками правого під бородою, стягаючи його так залізною, що звірина хоч пручалася і скакала, б'ючи копитами перед собою, а з тим і в нього уговкувана безперестанку його голосом і чуючися остаточно опанованою, станула. Та Юліян не вдоволівся тим. Запанувавши на мить над одним, він вхопив тут же другого сильною рукою, як першого, і привів і цього на недовгий час до послуху.

За час тої короткої дикої боротьби між розбішеними звірятами і молодим чоловіком, опритомнів вже і фірман і, гукнувши своїм, їм знаним, голосом, зіскочив з фіри, щоб якнайскорше прийти борцеві на поміч, кидаючи понад себе душпастиреві віжки, що з відкритою головою та поблідлим обличчям сидів на фірі і про ніщо вже не думав, крім одного, як би охоронити дитину від каліцтва або й смерти.

Юліян, що стояв ще біля фірмана, сховавши одну руку поза спину, з чолом зморщеним, мов з фізичного болю, приглядався через хвилику, як сей випрягає сильно тремтячі, відсапуючі коні, приглядаючися при тім упряжі, чи не пірвалося що в ній, щоб через це не зайшла поновна перепона в дальшій дорозі.

"Ангеле-спасителю!" — скрикнув тут нараз отець духовний, опам'ятавшись, і собі з переляку, простягаючи руку до молодця, що все ще стояв на місці і слідив за роботою фірмана. "Хто ти, дорогий сину?" І з тими словами о. Захарій скочив з фіри, а за ним і молоде дівчатко. Юліян не підводив очей. Його повіки закривали їх, неначеб не мали сили підіймитися. "Чий ти, Божа дитино?" — повторив своє питання душпастир і опинився коло нього.

Доперва тепер підвів сей очі. Вони гляділи так сумно, що о. Захарій відступив з переляком.

"Ви ушкоджені?" — спитав.

Сей заперечив головою: "Незначна дрібниця... на правій руці".

"Вона цілком закривавлена!" — скрикнуло дівчатко, що зайшло аж поза спину молодця, відкрило покалічену руку і тепер затривоженими очима витріщилося на нього. Та не довго. Нараз — чи під впливом переляку, чи раптового жалю, стягнуло з своєї шийки білу тоненьку хустину, якою обв'язала її матір від "пороху" і можливої простуди вечером в повороті, і подала Юліянові, аби хоч накрити бідну руку. "Перев'яжи нею руку свою, — упіснунув душпастир. — Видиш, яке нещастя?" Але вона не зволила. Надмірно окривавлена рука завдала їй стільки переполоху, що вона боялася її доторкнутися.

Тоді зробив це о. Захарій. Молодець подякував. "Тепер вже піду, — сказав з полегшою. — Я йшов до гімназії — але... я справді вже мушу йти, — додав, коли о. Захарій всунув його ліву руку в свою з наміром заопікуватися ним. — Я надобре спізнався". Сказавши це, він витягнувкwapно руку, підняв свій капелюх з землі, де лежав тут запорошений і потоптаний копитами, зібрав книжки і поступив вперед. Але о. Захарій заступив йому дорогу, виявив поновно своє занепокоєння і тривогу, що він, може, більше ушкоджений, як признав.

"Ні. Це справді лиш рука потерпіла. Йому гірше шкода часу, як руки. Через сильне здержування коня кантарою під бородою, і ще більше через дике, вперте вишарпування голови, з його руки здерлася шкіра з долоні".

Коні могли його копитами добре покалічити. "Били, правда, але не покалічили. Він це знає. Не навчений со-

бою возитися. Прикре для нього лише те, що не зможе через кілька днів писати..." — відповів. По обличчю душпастиря перебіг вираз здивування і переляку, але він не сказав нічого, лиш по хвилі спитав майже суворо: "Як ви могли так не розважно кидатися чужим бісам назустріч? Вони могли вам кості поломити!"

Юліян усміхнувся ледве помітно.

"Що ж, — відповів, — чи мав я ждати, аж вони фіру рознесуть і покалічать нас і..." — тут урвав. Його очі майнули мимоходом по молодім дівчаті, що стояло мовчки і дивилося з великими надслухуючими очима з блідого личка на відважного молодця.

О. Захарій похитав головою і поклепав його по рамені. "Я віддячуся вам", — сказав. Але Юліян не обізвався. Підсунувши згуртовані книжки квапно під паху, він легко вклонився. Послідні слова о. Захарія його прикро вразили.

"Як ваше назвисько, молодче? Ви ученик — кажете?"

"Так. Вищої гімназії".

"А ваше назвисько?"

"Юліян Цезаревич".

Душпастир підсунув брови вгору і його обличчя роз'яснилося.

"Може, син годинникаря, Цезаревича?"

"Так".

"Знане мені. Я буду в вашого батька і директора. Сьогодні вже ні, бо завтра маю похорон, але цими днями напевно. Тим часом щире спасибіг вам, українче, Юліяне Цезаревичу".

Юліян вклонився вдруге і поспішив квапно своєю дорогою. О. Захарій з донькою від'їхали... А по місці, де скоїлася дика, коротка пригода, що потягнула за собою на пізніше — так сказати б — нелюдською рукою зложені наслідки, переходили даліше мешканці.

*

Сонце спалахнуло жаром на заході над лісом і в селі Покутівці, як фіра з о. Захарієм і його молоденькою Евою наїхала на просторе подвір'я приходства.

Третьої днини по пригоді і саме по легкім, короткім дощі, котрий відсвіжив не лише воздух, землю, деревину по парках і садах невеликої, чисто удержуваної, столиці, доходив о. Захарій з своєю одинокою Евою до мешкання, знаного нам вже, годинникаря, Цезаревича, коли якраз, начеб їм наперекір, виїхав з противної сторони перед годинникарський дім якийсь екіпаж, і з нього вискочив жваво, елегантним рухом, молодець і поспішив до дому.

"Едвард Ганге", — скрикнуло дівчатко і сіпнуло батька. "Це Едвард Ганге. Чого йому тут?" "Справді так, це їх екіпаж", — відповів батько, зближаючись до помешкання, а з тим і до екіпажа, з котрого з переднього сидження, а то з козла, зіскочив тепер і другий молодий чоловік, по одіжі котрого однак було пізнати, що це "нижчої категорії" людина — бо він вибрав спішно з-під козла невеликий кошик ярини, дискретно вкритий великим широким листям і гарною китицею ріжних рож — і коли душпастир з Евою був вже недалеко екіпажа — він вклонився чемно і піддано — уступаючи заздалегідь від плитами виложеної, недовгої стежки, що вела до фіртки, крізь яку пішов недавно молодий панич.

"Ви що тут робите, пане Зарко?" — спитав душпастир, впізнавши в молодім чоловіці огородника-українця, дідича німця Ганга, власника села Покутівки. Сей відповів, що перед двома днями одержало панство від панича Едварда телеграму, в котрій подав до відома, що панич Юліян Цезаревич ушкоджений через припадок кіньми з приходства Покутівки і не може ні до гімназії, ні до него приходити і щоб родичі відповіли, що йому робити, наколи б сей довше як вісім день мусів хати пильнувати; чи не взяти в тім разі другого інструктора. Клясифікація почалася і він боїться. Сема кляса трудна. Батько відповів, щоб держався Цезаревича. Вчора прибула і панідідичка сама. Вона радилася з директором, що робити, а сей рішучо відраджував брати другого інструктора, бо Юліян, правда, хоч не зможе, по висказі лікаря, ще через яких шість-сім день рукою володіти (а так само через побиття копитами) і з хати виходити, але

зате може Едвард до него за той час кілька разів навідатися і нічого не стратить. Юліяна буде вже інший товариш його шкільний інформувати, що брали нового в науці. От і тому молодий панич, ущасливлений тим результатом, приїхав до свого інструктора і приятеля від чотирьох років гімназійної науки, поділитися з ним сею постановою. Надвечір пані від'їжджають. Панич Едвард — як отець добродій знають, — найстарший син... і як-то у великих панів буває, дбають про найменше... а надто вже німці акуратні у всім. Я лиш, отже, маю для панича Юліяна віддати — наш панич вийде і ми вертаємо назад додому.

Ева слухала уважно пояснення знайомого їй молодого огородника, незводячи очей з гарної китиці, а врешті спитала: "І китицю маєте передати?"

Обличчя огородника покритися гарячою краскою. "Ні, — відповів. — Китицю, ні".

О. Захарій, на котрого лицю указався вираз турботи, сказав: "Ідіть, Зарко, через фіртку, а я піду відси з дороги впрост до робітні майстра. Мені так само спішно. За годину відходить потяг, а я маю ще дещо і в місті налагодити". З тими словами кивнув на огородника головою на знак прощання, що в тій хвилі і зник з-перед його очей — а сам подався з донькою немногими кроками до робітні годинникаря.

*

О. Захарій застав майстра при роботі. Він сидів схилений при столі, а коло него стояла його найстарша донька Зоня з якимось годинником в руках, висока, гарна і вислухувала його поучування про завдану їй годинникарську роботу. О. Захарій, що увійшов з Евою, здержався з хвилину. Коли майстер скінчив свої інформування, повернувся до гостя з запитом, що сей собі бажав. О. Захарій назвав своє ім'я і представив і доньку. Опісля приступив відразу до причини свого приходу, висказуючи нетаяне співчуття за тілесне ушкодження його сина, через фатальний випадок з його кіньми — що, хоч не пішов з його вини, а потягнув за собою прикрі наслідки

для сего, як довідався він, — перерву в науці в критичнім часі, бо під час розпочаття клясифікації. "Простіть мені, добродію, як батько і не згадуйте гірким словом!" — закінчив о. Захарій і простягнув руку до майстра, що слухав уважно симпатичного душпастиря і не зводив з його лагідного обличчя ока. "Я і так не мав супокою на цілий час від прикрої пригоди при уяві, що, може, ваш син поніс тяжчі ушкодження, ніж признавався, — додав, — ...а я, хоч і безпосередньо, все-таки винен, бо полохливі звірята — моя власність". "Як син мається? — питає. — І чи не міг би я його самого побачити, пересвідчитися власними очима про стан його здоров'я і подякувати йому ще раз?.."

Годинникар стиснув подану йому руку і, вказуючи на крисло, щоб сей усів, казав доньці прикликати Юліяна.

"Ви перецінюєте вчинок мого сина, отче. Вчинок раптовий юнацької відваги. Він сам скромний, — казав батько. — Так, приміром, він лиш немногими словами окреслив цілу аферу, і в ній свій "рятунковий уділ" і між тим, як мати і сестри, перелякані його несподівано скорим поворотом зі школи, блідим видом, закривавленою рукою і хромаючим ходом (від ударів кінських копит) — порозбігалися в одній хвилі по лікаря. Слава Богу йому вже ліпше. Він змалку не пещений в мене. А сам я — не звертаю уваги на вчинки і не надаю їм великої ваги, котрі повинні кожним в потребі сповнитися, де се само собою розуміється. Дарма, що він у мене одинак — син, але я і не маю нічого проти того, коли подякуєте йому за се поновно. Се для него честь. Будь-що буде, се його вродженій неустрашимості і рішучості не завадить, а противно піднесе їх".

Коли Юліян на поклик сестри не з'являвся, а попросив натомість батька на кілька хвиль до себе, сей зайшов до него. Едвард Ґанґе вже від'їхав і він знаходився сам. Батько заявив йому, о що розходилося. О. Захарій бажав його особисто бачити і йому враз з донькою... ще раз подякувати за його вчинок. Зачувши се, Юліян перелякався, неначе на него спав якийсь несподіваний атак, і подався скоро в глиб кімнати. "Чого дякувати?" — спитав похмуро. "Іх річ, сину — подякувати!". Молодець по-

тряс гордо головою. "Нема за що дякувати", — відповів. Йому соромно і прикро, коли таке чує. "А — вчинок, то й вчинив, — сказав коротко. — Ліпший фірман, як його, був би те саме зробив".

"Може бути", — відповів батько сухо і пождав кілька хвиль. Описля перейшов на що інше і додав, що вже знає, хто о. Захарій такий, пригадував собі його назвисько. "Гарний і культурний чоловік". "Та поминувши се, як він міг собі проти тебе в тім випадку інакше поступити? Треба ще і не забувати, що се свій чоловік, українець, а передовсім духовна особистість, що прийшла до тебе молодого не понизити тебе, а противно вшанувати". Такими і подібними, наборзівиявленими, аргументами, спонукав остаточно захмуреного молодця податися до о. Захарія.

*

О. Захарій, зараз по їх вступі, звернувся до Юліяна, що зупинився поважний в тій хвилі, з лиця блідавий, перед особою душпастиря і вклонився.

"Я зайшов до вас, пане Юліяне, — заговорив сей, — але передовсім мушу оправдатись, що не міг свого слова додержати скорше з'явитися, як обіцяв. Я спродав вчера свої полохливі дикуни, що наварили вам і нам стільки клопоту, а до залізниці не встиг вже в пору другими кіньми дістатися. Тому аж сьогодні я тут. Скажіть, будь ласка, як почуваете себе? А друге, не менше важне, і о що я вас спеціально прошу, заявіть мені одверто, мій молодий спасителю і друже, як мені віддячитися вам за вашу лицарську прислугу в недавній афері, з котрої ми з донькою вийшли щасливо, а ви понесли біль і утрату часу. Ви розумієте мою ситуацію. Що мені вчинити для вас, щоб вам, хоч частинно, принесло розраду і сатисфакцію? Скажіть — якою пам'яткою не погордили б ви від простого, скромного, сільського "апостола черні"? Чи науковим ділом яким... чи чим з золота... чи чимось іншим, що було б вам миле і бажане? Я з щирим і вдячним серцем прийшов до вас — як свій до свого". О. Захарій шукав своїми, як небо, синіми очима взору молодця.

Юліяна обличчя покритою раптовою краскою і він похитав нетерпеливо головою.

"Зробіть се, шановний отче, щоб забули сей мій незначний чин якнайскорше".

"Се вже ніколи не може бути", — відказав поважно душпастир. "Се ви неможливе бажаєте".

"Можна, можна, отче. Мене ваша доброта на вугля ставить. Де ж вже так". І він поново потряс головою. Тоді душпастир звернувся до молодого дівчатка, що при вступі Юліяна підійшло до батька і гляділо відти то на молодця, то на батька.

"Іди, Ево, і подякуй ти пану Юліянові, що спас тебе своєю відвагою від каліцтва, а може, і смерти, а твого батька не менше. Бачиш, від мене він загордий прийняти подяку, хоч Господь свідок, як щиро я до него відношуся. Від тебе, може, вчинить се. Ми йому ніколи не забудемо сего кроку і останемо позавше його довжниками". З тими словами душпастир мимоволі уклав руку поза рам'я доньки і наче підсунув її, крихітку, перед Юліяна. Та він помилився в своїм замірі.

Молоде дівчатко відступило несподівано о крок назад, неначе батько поставив його в тій хвилі перед якогось найстрогішого суддю.

"Я не можу", — відгулося легеньким, ледве чутним, голосом, з котрого застукало плачем.

Батько усміхнувся і поглянув на Юліяна. Сей стояв ще мовчки і дивився з виразом нетаєної нетерпеливості на обох. При словах дівчати, його обличчя покритою гарячим жаром. "Як-то, не можеш, Ево? — спитав батько з зачудованням, — він тебе послухає. Квапся. Ми забираємо йому час".

Дівчатко похитало головою, не "годно" було і урвало.

В тій хвилі зайшла зміна з молодцем. Якийсь чудний усміх роз'яснив нараз його поважне лице, він опинився немногими кроками перед дівчатком, схилився над ним і його темно-зеленяві, проникливі очі втопилися на момент в її ніжне, хоч зовсім не гарне, личко з темними очима — і пождав хвилину. Вона майже чула його віддих, задрижала, її уста затиснулися і "не можу" повторила лиш йому чутно втретє.

"І не треба, — відповів він увічливо з полегшою, випростовуючись. — Мені цілком не треба дякувати. Подайте руку і будемо поквітовані". З тими словами він простяг до неї руку, а друга, забандажована, спочивала в чорній опасці.

"Вона не кровава? — спитала, — я боюсь, що поражу вас". Її великі очі спинилися вигребущо на нім. Він відступив, немило вражений. "Вже непокровавлена, — вимовив зворушено. — Чи вже ліпше, а за кілька днів, може, і скину опаску й не станеться нічого, хоч і доторкнетесь її. Я не м'який!" Молоденька Ева не відповіла, поглянула соромливо на него, він усміхнувся, і не подавав їй вдруге руки. "Що з тобою, Ево? — кликнув батько, змішаний поведенням доньки. — Ти хора? Захочешся, наче в гарячці? — а до мужчин звертаючись, сказав: — Вона не зносить виду крові, і не може забути дикої пригоди, особливо покаліченої руки. Я не повинен був її сьогодні з собою брати. Простіть її нечемність, але наперлася їхати зо мною і я вволив її волю. Ми дрожимо над нею. Вона одна в нас. Звичайно я її до нічого не силую. Якесь таке вдалося мізерне". О. Захарій обтер хустиною легко зіпріле чоло, поглянув на годинник, і коли Зоня приступила до молодого дівчати, попросити її до свого стола, зайнятися тут нею хвилинку, звернувся душпастир виключно до Юліяна: "Тепер, молодий паничу, я зроблю вам одну пропозицію, котрою, може, не погордите сим разом. Коли ви були раз лицарем проти нас, то будьте ним і дальше. Загостіть сего літа до нас на ваканції до Покутівки. Ви не пожалуйте сего. В нас околиця гарна, здорова і така повна чару. Ви скріпитесь по студіях. Великий дубовий ліс, як мир... а розваги досить. Прогулки, куди схочете. Я постараюся вам о їзду верхом досхочу, коли забажаєте. По великім ставу, що лежить в нас недалеко саду приходства, будете веслувати до втоми. Він великий, чарівний, під густим лісом, повний риби і диких качок... а глибокий, поважний, аж іноді жах забирає. Як хочете, будете і на лови ходити. Я сам не мисливий; в мене вода в серці і мені не вільно форсуватися. Зате з двора все хтось ходить. Або і з завідателем лісів в С. зможете злучитися. Він вас сієї штуки ще ліпше нав-

чить. Що забажаєте, будете мати. В нас і гарна бібліотека. Не занудитесь. Любите книжки?

А головно, ви будете свобідні, як у себе тут, розумійте". І щирі і сині очі душпастиря благали німо то батька, то сина, щоб сповнив його прохання.

Юліян не відповів, відгорнув волосся з чола. По його обличчю, при слові "бібліотека", промайнуло мов світлом.

"Кажете, отче, в вас бібліотека, — обізвався тут батько. — Юліян ночами дочитує, коли йому дні закороткі. Взагалі в нас всі читають, мене старого включивши. Лиш часу багато не маємо і кімнати в нас невеликі". "А в нас аж надто широкі, — сказав душпастир. — Будете мати свою зокрема. Вчителька Еви виїжджає через вакації (Ева приватистка поки що), а її кімнату займете ви. Вона сама вам не буде мішати. Її літом мало хто в хаті бачить. То в саду вона, то у лісі над ставком, всюду, лиш не в хаті, тому і дика, як дика качка".

Ева, зачувши своє ім'я, думала, що батько її кличе, попрощалася з Зонею. Коли вернула до нього, стала по його стороні і не спускала ока з юнака.

"Згода, пане Юліяне?"

Юліян боровся і через хвилину мовчав. Це одверте, щире запрошення обгорнуло його наче теплом і уймило зовсім для душпастиря. Він був би зараз пристав на пропозицію. При вичисленню розваг о. Захарієм, вставився йому перед усім перед уяву став. Глибокий, поважний, під темним лісом — це було щось, що мало щось в собі. Він був плавець і плавання було саме тепер його найулюбленішим спортом. Їзда верхи була йому вже по більшій часті знана. Батько Едварда Ганґа держав тому тут верхівця в місті і вони оба не в один час училися їзди верхи. Він був захоплений перспективою таких вакацій. Вони були переповнені зеленню, блискучою поверхнею ставу... він бачив, як риба перепливала, плюскалася під і над нею, бачив дикі качки... і нараз стрінувся з великими, темними очима молоді Еви. Щось в нім вмовкло. Щось затяжіло в душі. Він... ледве чи прийме запрошення о. Захарія. На жаль. Хоч би і хотів. Чомусь ні. Ще мовчав. Його мов щось задержало. Не був чогось певний.

Він оглянувся на батька, і їх погляди стрінулися, зіллялися в одну мить.

"Ну?" — спитав о. Захарій, відчуваючи вагання юнака.

"Він вже запрошений куди-інде на вакації, — відповів за нього батько. — В гори, до одинокої його сестри, тітки своєї".

"Як?" — спитав о. Захарій, уражений відповіддю, не окриваючи своєї обіди з відповіді.

"Жаль, — обіззався. Але відтак захопився і додав живо: — Та коли вже так, що не маю щастя зробити вам цього літа приємности, як бажав з щирої душі, то прошу в які-небудь свята — до нас. Ви лише напишіть, а я вишлю коні. Впрочім, — додав, усміхаючись добродушно, — по цих вакаціях наступлять ще і другі. Матура, чи не так?"

"Так. Нарік.

По матурі нарік".

Нарік він, Юліян, з Едвардом Гангом, будуть матурувати, то потім — "може".

"Може, може..." — підтвердив батько.

"От і бачите!" — скрикнув врадувано душпастир, і з його симпатичного обличчя засіяло щирим вдоволенням.

Юліян виглянув через вікно. "Так вже скорше, — сказав. Його погляд промайнув мимоходом по дівчатку, і він ще додав: — Але хто там може ще знати, що до того часу може ще бути".

"Звичайно. Рік довгий, але і Господь добрий", — відповів о. Захарій.

"Так", — притакнув юнак і з тим словом взяв подану руку душпастиря і вклонився. О. Захарій відітхнув з повних грудей і попрощався.

На молоду Еву, здавалося, не звертав ніхто уваги. Вона була сильно збентежена і чулася не відповідно трактованою. Її щоки горіли, в горлі добирався плач і ледве панувала над собою. Лиш коли відходили, і батько і син випроваджували духовного отця поза двері на вулицю, вона оглянулася раз і простягнула поза спину руку. Чи на прощання... чи на подяку? Вона замикала і отверала її, як маленькі діти, коли домагаються чого.

До кого?

Ніхто, здається, цього не помітив, і ніхто не діткнувся тієї дрібної, делікатної руки. Юліян, ідучи за нею, заслонив її своєю стрункою поштаттю, дивився понад нею, а відтак спочили його погляди в глиб улиці.

Очі молоді Еви заповнилися слізьми.

*

Наколи вернув до кімнати, звернувся впрост до своєї сестри, що ще сиділа при столі і працювала. Через хвилику глядів мовчки на ню. Вона так само мовчала.

"Не мило мені все те", — сказав і вслід за тим скривив своє гарне лице на гримасу, закопилівши спідну губу зневажливо.

"Що ж маєш інше робити, братику?"

Він не відповів. Опускаючи робітню, почав свистіти.

*

"Тобі припала сьогодні велика честь, сину", — заговорила мати, звертаючись від якогось заняття до сина, коли сей увійшов годину пізніше до неї.

"Через що?"

"Ну, я думаю через о. Захарія. Батько ним цілком захоплений".

Юліян здвигнув байдужно плечима.

"Він зробив з малої афери цілу епопею", — відповів нетерпеливо. Вона поглянула мовчки на него. Не зрозуміла його. З'явився тоді блідий, як смерть, з закривавленою... страшною рукою, хромаючи з затисненими зубами... що її серце, на той вид, в грудях застило, і говорить про якусь малу "аферу".

Але він не поїде. Він ніколи туди не поїде.

Його не покидало немиле почуття від появи о. Захарія, подібне тому, коли ми попадаємо несподівано через чудні сполучення незнаних нам пригод в ситуацію, для нас противних, нашому бажанню неприязних... а потягаючих за собою виконань... тяжких обов'язків.

Нащо йому того всього?

Він протер очі, неначе йому ставало щось перед них, сягнув за книжкою, що відложив її з рук на поклик бать-

ка до гостя, і, сперши голову на руки, пробував наново в ній поглибитися. Якийсь час, здавалося, здержував те, що було йому з вчитаного потрібне, в пам'яті, але по часі замкнув її. Хутко потім появилася і Зоня і, минаючи попри него до другої кімнати, повела рукою, пестячи, крізь його густе, темне волосся.

"Що ж там, хлопчику?" — спитала усміхаючись.

"Гм?"

Його задумані очі провели її, а відтак мов відтягнулися в себе. За хвилинку чув, що сестра вернулася. Він не обзивався до неї. "Сей о. Захарій якийсь дуже симпатичний і добрий... — зачув він, як говорила в притикаючій кімнаті до матері. — Його запрошення було таке правдиве і тепле. Після його опису тота "Покутівка" — чистий рай. Ліс, став, їзда верхом, бібліотека, гарні господарі... спокій і свобода, наколи б так на мене — я б зараз!" Ясноволоса красуня розпростерла обійми і вказала на вікно, неначеб мала туди вилетіти.

Юліян поглянув з-над книжки мовчки задумливо й гукнув через отворені двері, не рухаючись з місця: "Поки що — той рай дратує мене. Когось так напасти і... обтяжити. Розумієте?" Зоня появилася, мов покуса на порозі, "Покутівка є власністю "панів" Гангів? — спитала. — І де ще ті вакації? А та дика качка, Ева, погана дівчина..."

Юліян здвигнув плечима. Був дійсно роздражнений. "Собі погана", — буркнув під носом і заглибився, як перше, в книжку. Коли по часі встав, приступив до сестри. Він обняв її здоровою рукою і, притискаючи її личко до свого, сказав: "Коли я побачуся вже в горах на найвищій шпилі?... Ох! Якби ти знала, як я того прагну, як мене туди тягне, якби ти знала!"

"А мене Покутівка, — подражнила його наново сестра, — але поки що йду до батька, — додала, — бо інакше сам покличе... і буде грім. Треба викінчити направку одного годинника, бо завтра реченець".

*

Юліян працював допізна, а коли ліг до супочинку, приснилася йому Покутівка. І не саме село, а якесь одно